

УДК 347.1:303

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.62>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ Й ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Худа В.В.,
магістр права

Львівського національного університету ім. Івана Франка

Худа В.В. Дослідження проблеми охорони й захисту прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції.

У статті визначено, що активні глобалізаційні процеси, а також прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу кидають виклик основам охорони й захисту прав інтелектуальної власності, які за сучасних умов наділені не обмеженим територіальним характером, а є невід'ємною складовою міжнародної торгівлі й загальносвітової економіки. Акцентовано увагу на тому, що сучасна модель охорони інтелектуальної власності втрачає ознаки суто національного механізму і стає невід'ємною складовою глобальної економіки, міжнародних інвестиційних процесів і міждержавного співробітництва. Автор підкреслює, що приватноправовий характер інституту інтелектуальної власності набуває особливого значення у світлі необхідності забезпечення ефективного судового захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Наголошено, що Україна повинна реагувати на нові загрози, зумовлені як війною, так і міжнародними викликами, створюючи дієві механізми охорони прав інтелектуальної власності. У цьому контексті розглянуто законодавчі ініціативи щодо створення та запуску Вищого суду з питань інтелектуальної власності як спеціалізованого органу правосуддя, здатного забезпечити ефективний та своєчасний захист майнових і немайнових прав у цій сфері. Аргументовано, що діяльність такого суду є важливою умовою для формування сприятливого інвестиційного клімату та підтримки післявоєнного відновлення України. Автором статті визначено вектор розвитку законодавчих ініціатив щодо створення й забезпечення діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Аргументовано необхідність приведення в дію механізму Суду, враховуючи вирішальну роль інвестиційної діяльності в контексті повоєнного відновлення України. Наголошено, що в умовах післявоєнного відновлення економіки України, де провідну роль відіграватиме іноземне інвестування, забезпечення надійного судового захисту інтелектуальних прав стане визначальним чинником інвестиційної привабливості держави.

Ключові слова: інтелектуальна власність, майнові та особисті немайнові права, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, господарське судочинство, цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності.

Khuda V.V. Research of the problem of protection and defense of intellectual property rights in the context of European integration.

The article determines that active globalization processes, as well as Ukraine's desire to become a full member of the European Union, challenge the foundations of the protection and defense of intellectual property rights, which under modern conditions are not limited to a territorial nature, but are an integral part of international trade and the global economy. Attention is focused on the fact that the modern model of intellectual property protection is losing the features of a purely national mechanism and is becoming an integral part of the global economy, international investment processes and interstate cooperation. The author emphasizes that the private law nature of the institution of intellectual property is gaining special importance in light of the need to ensure effective judicial protection of rights to intellectual property objects. It is emphasized that Ukraine must respond to new threats caused by both war and international challenges, creating effective mechanisms for the protection of intellectual property rights. In this context, legislative initiatives are considered to establish and launch the High

Court for Intellectual Property as a specialized body of justice capable of ensuring effective and timely protection of property and non-property rights in this area. It is argued that the activities of such a court are an important condition for the formation of a favorable investment climate and support for the post-war recovery of Ukraine. The author of the article has determined the vector of development of legislative initiatives to establish and ensure the activities of the High Court for Intellectual Property. The need to put the Court's mechanism into action is argued, taking into account the crucial role of investment activity in the context of the post-war recovery of Ukraine. It is emphasized that in the conditions of the post-war recovery of the Ukrainian economy, where foreign investment will play a leading role, ensuring reliable judicial protection of intellectual rights will become a determining factor in the investment attractiveness of the state.

Key words: intellectual property, property and personal non-property rights, Supreme Court for Intellectual Property, commercial proceedings, civil protection of intellectual property rights.

Постановка проблеми. Друга половина XX століття відзначилася остаточним вибором світової спільноти вступити в епоху інформаційного суспільства, що мало наслідком використання у всіх сферах соціального життя новітніх технологій електронного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет. Швидкі темпи глобалізації мережевого соціуму несуть сучасній людині ряд переваг, зокрема, щодо необмеженого доступу до електронних бібліотек, різноманітних веб-сайтів освітнього, пізнавального та розважального характеру. Однак, поряд з очевидними перевагами, інформатизація суспільства також сприяла виникненню й поширенню особливих типів правопорушень, зміст яких розкривається через неправомірне використання об'єктів інтелектуальної власності. За таких передумов у зону ризику, у першу чергу, потрапляють молоді науковці й винахідники України, адже, як свідчить практика, надійно захистити право інтелектуальної власності від посягань в мережевому просторі нашої держави майже неможливо.

Відповідно до ст. 54 Основного Закону, громадянам України гарантується захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [4]. Не викликає сумнівів той факт, що саме від ефективності захисту прав інтелектуальної власності на національному (загальнодержавному) рівні залежить не лише розвиток творчого потенціалу окремих громадян, але й визнання держави повноправним учасником міжнародного ринку інноваційних технологій. Згідно з даними Міжнародного альянсу прав власності, у 2021 році традиційними лідерами за оцінкою Міжнародного індексу захисту прав власності залишалися Фінляндія, Нова Зеландія і Швейцарія, натомість Україна зайняла 105 місце зі 125 можливих [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що ринок прав інтелектуальної власності є відносно новим явищем у юриспруденції України, це питання за останнє десятиліття досить активно вивчалось багатьма вітчизняними дослідниками, зокрема, Г. Андрощук, В. Бабенко, О. Дорошенко, В. Жуковою, Р. Калюжним, А. Канановичем, А. Максименком, Г. Омельченком, О. Орлюк, Н. Писаренко, О. Паламарчуком, Н. Філик, О. Хартиною тощо. Так, роботи Г. Андрощук присвячені теоретичному аналізу інтелектуального капіталу крізь призму інноваційного потенціалу [1], а доробки А. Кодинця – механізму захисту прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи [3]. Поряд з цим, віддаючи належне напрацюванням дослідників, зауважимо, що питання захисту прав інтелектуальної власності в Україні як чинника міжнародного визнання нашої держави на політичній арені досі залишається не повністю дослідженим.

Мета дослідження – комплексно дослідити сучасні тенденції в забезпеченні охорони й захисту майнових й особистих немайнових прав інтелектуальної власності, а також визначити актуальні проблеми у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Погодьмося, що суб'єктивні майнові й особисті немайнові права матимуть реальне значення для його носія лише в разі наявності необхідних та ефективних засобів, спрямованих на попередження правопорушень, поновлення охоронюваних законом інтересів та відшкодування фактичних збитків.

Не можна не відзначити те, що спори у сфері інтелектуальної власності традиційно належать до найскладніших. Поряд з цим, саме судовий захист, на наше переконання, є найкращим способом відновлення порушених прав інтелектуальної власності, оскільки відповідно до ст. 129 Конституції України, судові рішення, яка набрали законної сили, є обов'язковими до виконання. Держава гарантує виконання таких судових рішень у визначеному законом порядку [4]. До слова,

сьогодні в Україні національні суди представляють досить широку практику розгляду спорів, які стосуються захисту прав інтелектуальної власності.

Так, у 2024 році справи цієї категорії продовжують розглядатися в місцевих і апеляційних господарських судах, незважаючи на те, що в ч. 2 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України законодавець визнає необхідність створення спеціалізованого судового органу – Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Така правова невизначеність, яка, до слова, триває роками, призводить до того, що система судоустрою нашої держави стабільно характеризується декількома суттєвими недоліками. На нашу думку, серед найважливіших і найактуальніших проблем слід виділити те, що суди господарської юрисдикції, зважаючи на високе навантаження іншими справами за участі юридичних осіб, не мають об'єктивної можливості швидко й ефективно вирішувати питання щодо захисту права інтелектуальної власності. По-друге, слід погодитися з С. Сушком про те, що сфера права інтелектуальної власності є доволі специфічною та складною, а це, у свою чергу, вимагає від суддів ґрунтовного знання норм міжнародного й національного законодавства саме в цій сфері. Крім того, важливість утвердження такої системи підтверджується наявністю зарубіжного досвіду: так, в Японії ще в 2005 році як спеціалізована філія Вищого суду Токіо був створений Суд з питань інтелектуальної власності, а у Федеративній Республіці Німеччина – спеціальний Федеральний патентний суд [7, с. 493].

Після оприлюднення Указу Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29.09.2017 перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів постало гостре питання щодо здійснення добору професійних кадрів, які забезпечуватимуть ефективне правосуддя. Так, наприкінці 2017 року Комісія оголосила конкурс на 21 вакантну посаду у Вищому суді з питань інтелектуальної власності (перша інстанція), а в жовтні 2018 року було оголошено конкурс ще на 9 вакантних посад Апеляційної палати Суду. Водночас на момент написання цієї наукової роботи Вища кваліфікаційна комісія суддів ще не завершила процес добору кадрів ані до першої інстанції Суду, ані до Апеляційної палати. До слова, така ситуація пояснюється тим, що Верховною Радою України 16.10.2019 було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», відповідно до якого були припинені повноваження всіх членів Комісії та започатковано нову процедуру формування Комісії за участю міжнародних експертів. Сьогодні у 2024 році Комісія працює в штатному режимі роботи, але добір суддів до Вищого суду з питань інтелектуальної власності так і не був відновлений.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України обумовило підвищену необхідність у захисті прав інтелектуальної власності. Так, 01.04.2022 Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності в період дії воєнного стану», стаття перша якого передбачає, що з дня введення правового режиму воєнного стану зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також щодо процедур набуття цих прав, визначених Законами України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993, «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» від 05.11.1997, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993, «Про правову охорону географічних зазначень» від 16.06.1999, «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022, «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 [6].

Також стаття 1 Закону визначає, що майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану. З дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, чинність майнових прав інтелектуальної власності може бути продовжена у встановленому порядку з урахуванням правових особливостей, встановлених цим Законом [6].

Складнощі виникають також у визначенні підвідомчості національним судам справ цієї сфери. Особливо актуальною вважається проблема розмежування компетенції господарських та адміністративних судів у спорах про визнання недійсними правоохоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності. Співвідповідачем у таких спорах виступатиме центральний орган виконавчої влади, який реалізує політику у сфері інтелектуальної власності, а отже, формально, такі спори будуть підвідомчі адміністративним судам. Однак, як слушно зауважує А. Кодинець, слід враховувати те, що у разі видачі патенту або свідоцтва державний орган не виступає як суб'єкт

владних повноважень, а лише констатує факт набуття охорони об'єктом інтелектуальної власності, а тому ці справи повинні бути предметом розгляду на підставі розгляду господарського або цивільного судочинства [3, с. 11]. На жаль, щодо цього питання відсутні чіткі законодавчі приписи або роз'яснення, у тому числі на рівні постанови Пленуму Верховного Суду України.

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що в доктрині цивільного права прийнято розрізняти поняття «охорона» та «захист». Як зазначає В. Бабенко, саме в межах охоронних відносин здійснюється захист порушених цивільних прав. Здійснюючи порівняльний аналіз цих категорій, автор розуміє під охороною прав інтелектуальної власності нормативно-правове та організаційне забезпечення розвитку інтелектуальних, творчих відносин, створення умов для реалізації творцями (їх правонаступниками) прав та забезпечення інтересів, запобігання порушенням прав інтелектуальної власності. У той же час, автор розглядає захист права інтелектуальної власності як систему спеціальних правових засобів, які вживаються спеціально уповноваженими на це державними органами (органами виконавчої влади, судами) для захисту суб'єктивних прав на об'єкти інтелектуальної власності. За допомогою такого правового захисту відбувається відновлення первинного стану потерпілого й еквівалентна компенсація порушених прав [2, с. 109].

Залежно від суб'єкта, який вживає заходів з виявлення та припинення незаконного посягання на право інтелектуальної власності в мережі Інтернет, цивільно-правовий захист може здійснюватися безпосередньо або опосередковано. Погодьмося, що сучасний інформаційний простір, а також розміщення на офіційних сайтах видавництв повних версій наукових журналів надає унікальну можливість науковцям відстежувати свої публікації та безперешкодно виявляти факти незаконного привласнення об'єктів інтелектуальної власності. Такий спосіб захисту прийнято називати безпосереднім, зокрема, через пряме втручання власника законних прав. Крім того, законодавство України убезпечує авторів літературних чи художніх творів, які виявили бажання опублікувати свій твір анонімно, від аналогічних протиправних привласнень творчих здобутків – для цього достатньо представити в суді договір, укладений з видавництвом, де буде зазначено точне ім'я та прізвище первинного суб'єкта права інтелектуальної власності. Враховуючи природу авторських немайнових прав та можливість їх грубого порушення після смерті автора, вітчизняним законодавством також передбачено, що в разі смерті творця, недоторканість об'єкта інтелектуальної власності охоронятиметься особою, уповноваженою на це автором. За відсутності чіткої вказівки на це, недоторканість твору охоронятиметься законними спадкоємцями [5].

Що ж стосується повноважень суду, то він наділений можливістю використовувати як загальні, так і спеціальні способи цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності. Так, відповідно до чинної редакції Цивільного кодексу України, до загальних способів захисту слід віднести визнання права, припинення дій, що його порушують, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна правовідношення, а також ряд інших загальних способів, передбачених ч.2 ст.16 Цивільного кодексу України. Крім того, у межах захисту прав інтелектуальної власності можна виокремити й спеціальні способи, зокрема, застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів, зупинення пропуску товарів через митний кодон України, вилучення з цивільного обороту визначених товарів, застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також опублікування в ЗМІ відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення [9].

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що в умовах активних глобалізаційних процесів інтеграція і взаємозалежність економік світу посилилася як ніколи раніше. Необхідність побудови економіки постіндустріального типу та жорстка конкурентна боротьба на ринку інтелектуальної власності вимагають від нашої держави підвищення конкурентоспроможності в даній галузі, модернізації потужного інноваційного і науково-технічного потенціалу, нарощування креативного людського потенціалу створення сприятливого ділового середовища, що дозволить в майбутньому укріпити позиції в світових рейтингах.

Встановлено, що складність розглядів спорів цієї категорії, тривалість їх розгляду, а також відсутність єдиних судових підходів до вирішення цієї категорії справ негативно впливають на рівень правової захищеності суб'єктів інтелектуальної власності. Допоки в чинному законодавстві України не буде визначено всі проблемні питання й шляхи їх вирішення, молоді вчені нашої держави залишатимуться вразливими суб'єктами на міжнародному ринку інноваційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрощук Г.О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія. К.: Парламентське Видавництво, 2008. 512 с.
2. Бабенко В.В. Національна інноваційна система та захист прав інтелектуальної власності України в контексті міжнародних рейтингів. *Економічний простір*. 2018. № 136. С. 102–114.
3. Козинець А.С. Захист прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 9–13.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 (дата звернення: 24.05.2025).
5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13 (дата звернення: 24.05.2025).
6. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 01 квіт. 2022 № 2174-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33 (дата звернення: 24.05.2025).
7. Сушко С.В. Важливість початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності як складової частини механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах повоєнного відновлення України. *Управління проєктами. перспективи розвитку проєктного та нейпроменеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій*: зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнар. наук.-практ. конф. К.: Юрсервіс, 2023. С. 492–496.
8. Україна в глобальних інноваційних рейтингах. *Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності»*: веб-сайт. URL: <http://iii.ua/uk/ukrayina-v-globalnih-innovatsiynih-reytingah-mizhnarodniy-indeks-zahistu-prav-vlasnosti> (дата звернення: 24.05.2025).
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40.